

társadalmi ügyé, ha az intézmények, szervezetek, munkahelyek és a közoktatás gyakorlatában nagyobb az összhang, az egymást felerősítő hatás.

Nagyvonalúságot, közönyt említettem, de nem ritkán támad olyan érzésünk is, hogy az ifjúságnak készített folyóiratok, rádió- és televízióműsorok törekvéseink ellenében hatnak, népszerűsége törekedve, kiszolgálói káros divatáramlatoknak. Pedig a közvéleményt nem elég megismerni és kiszolgálni, formálását is vállalni kell.

Az évek múltán ritkúlnak a családi életre nevelés jelentőségét, tartalmát, formáit méltató írások és az e témáról tartott tanácskozások. Úgy látszik, minden lényeges dolgot elmondtak róla, ismertek a lehetőségek és a nehézségek. Kellemetlen is a téma, mert az erőfeszítés nem jár megnyugtató eredménnyel. A helyzet elfogadásának, a megszokott érvekből épített önvédelemnek azonban csak addig van szerepe, amíg *nézőpontváltásra* nem kényszerülünk. Ez történt a más szakmabeliek tényeket, adatokat, társadalmi, egészségügyi fejleményeket bemutató konferenciáján.

A serdülőkori, ifjúkori pszichoszomatikus ártalmak következményei, a családi élet zavarainak újratermelődése, az észérvek és a felelősség súlya erősíti azt a meggyőződést, hogy a „hátszág” utánpótlását kell visszaszorítani. Ezért emlegetik refrénként az iskoláskort és az iskolát. Meggyőződhattünk róla, hogy nem az áthárítás szándékával. A konferencián jelenlevő pedagógusokban tiszteletet ébresztett a hozzáértésnek, a figyelemnek, a felnövekvő nemzedék feltésének és a cselekvőkészségnek a megnyilatkozása. Erősítette a jobb együttműködés igényét, a találkozási pontok keresését, a sok esetlegesség után az egymásrautaltság, szükségyszerűség felismerését. Az sem baj, hogy közben indulatok kavargtak, biztosnak hitt vélekedések dőltek meg.

DR. RÓNAI BÉLA
Szekszárd

Beszédművelés a távoktatásban

A *beszédművelés* mind a mai napig eltérő jelentésben használt elnevezés. A szakembereket az egységes terminológia kidolgozásának szükségességére figyelmezteti. Én a legtagabb értelemben használom, azaz nemcsak az elhangzó beszéd megvalósításához szükséges formai-technikai ismereteket és készségeket jelölöm vele, hanem a helyes kiejtést, sőt azt is, amit az általános iskola új nevelési és oktatási terve *beszédfejlesztésnek* nevez.

Az általános iskola régebbi és új tantervéből egyaránt logikusan következik, hogy az óvodai, valamint az általános iskolai pedagógusképzés programja előírja a beszédművelés oktatását az óvónőképzőkben, a tanító- és a tanárképző főiskolákon.

A pedagógusok, illetőleg a pedagógusjelöltek beszédének művelése két okból is hangsúlyt kíván:

1. Végső soron minden beszélő, minden hivatásos beszélő beszédműveltsége – eredményeivel és hibáival együtt – a pedagógus beszédére vezethető vissza. (Ez a megállapítás csak akkor érvényes, ha maradt még bennünk valami a nem kötelező pedagógiai optimizmusból.)

2. A pedagógusoknak továbbá nemcsak követendő, követésre érdemes mintát kell nyújtaniuk beszédükkel, hanem egy részüknek (óvónőknek, tanítóknak, magyar

szakos tanároknak) a művelt előbeszéd gyakorlatára oktatniuk-nevelniük is kell tanítványaikat. Ez pontosan rögzített és részleteiben is meghatározott tantervi feladat.

A már több év óta működő, de főként a régebben végzett pedagógusok tudják, hogy képzésükből, a pályára való felkészülésükből kimaradt a beszédművelés, a nyelvhasználat akusztikus formájának szervezett gondozása. Éppen ezért aligha beszélhetünk a pedagógusok szakmai műveltségének emez ágában szinten tartásáról, továbbképzéséről pedig még kevésbé. Félő, hogy a közoktatás-köznevelés új dokumentumainak bevezetése nem kellően megalapozott éppen a beszédművelésben. Ezt támasztja alá *Szende Aladár* hozzászólása a Beszédművelő Munkabizottság egyik ülésén. Véleménye szerint a működő pedagógusok beszédműveltsége nem elég biztosítéka a tantervi feladatok eredményes megvalósításának.

Utalnék továbbá a *Zsolnai József* vezette kísérletre (Anyanyelvtanítási kísérlet a kommunikációkutatás eredményei alapján). A kísérletben résztvevő tanítókat rendszeresen felkészíti a beszédművelés oktatására.

Amennyire öröndetes, hogy a beszédművelés szakirodalmából megtudhatjuk, melyek a művészi beszéd ismérvei, hogyan kell beszélnie a színésznek, az előadóművésznek, a szónoknak, a rádióbemondónak, annál nyugtalanítóbb, hogy a pedagógus beszédnormáiról, beszédeseményéről viszonylag keveset tudunk. Hadd említsem meg *Bakos József* vizsgálatait. A pedagógusok megvalósuló gazdag beszédanyagának elemzésével közelítette meg az eszményt.

A pedagógusok beszédére vonatkozó szakirodalom szűkössége főként a beszédművelés tantárgy oktatásához irándó tankönyv elkészítésében okozott a soknál is több gondot.

A szakemberek által jólismert források felhasználásával elkészült a tankönyv a tanárképző főiskolák számára. (*Rónai Béla-Kerekes László*: Nyelvművelés és beszédtechnika. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.) 1977-ben és 1981-ben változatlan utánnyomásban másodszor, illetőleg harmadszor is kiadták. Az Általános nyelvészeti tanulmányok X. kötetét, amely A nyelv hangdominiuma összefoglaló címet kapta, már nem tudtam hasznosítani, mivel ez is 1974-ben jelent meg. Kivétel *Wacha Imre* tanulmánya, amelyet a szerző baráti szívességéből kéziratban elolvashattam. A szóban forgó tankönyvnek A beszéd címet és A Beszédművelés alcímet viselő fejezetére irányítanám elsősorban az érdeklődők figyelmét. Ezzel kívántuk elhárítani a könyv címe által okozott esetleges félreértést (Nyelvművelés és beszédtechnika). Bár a címválasztásban szerepe volt a tautológia elkerülésére való törekvésnek is. A tárgyalt fejezetben félreérthetetlenül utaltunk forrásainkra, mindenekelőtt *Fischer Sándor*: A beszéd művészete című könyvére és *Hernádi Sándor*: Beszédművelés című főiskolai jegyzetére. A köszönet kifejezéséeként most *Deme László* e kérdéskörbe vágó írásaira hivatkozunk, illetőleg *Wacha Imre* tanulmányait említjük meg.

Tankönyvünknek ezt a fejezetét ismertette a szakember alaposságával *Elekfi László*, a Magyar Nyelvőr 1976. évfolyamában (242–245).

Nagy megtiszteltetés, hogy ilyen kitüntető figyelemre méltatta tankönyvünknek ezt a részletét, megjegyzéseinek nagyobb része azonban még mind a mai napig nem megnyugtatóan tisztázott kiejtési normához kapcsolódott, s kevésbé vagy alig érintette a beszédművelés pedagógiáját.

Sajnálom, hogy viszonylag későn ismerkedhettem meg *Montágh Imre* beszédpedagógiai munkásságával (A magyar színpadi beszéd jellege és pedagógiája. Ált. NyTan. X. 115–130). *Montágh*tól azonban a beszédművelésnek nemcsak a világosan áttekinthető rendszerét tanultam meg, hanem néhány bemutató foglalkozásából azt is, hogyan lehet a beszédtudománnyal foglalkozó szakemberek sok értékes elméleti megállapítását gyakorlatra átváltani és az oktató munkában hasznosítani.

A tanárképző főiskolákon a nappali és a levelező tagozat hallgatóinak képzése azonos program szerint folyik. Vagyis a távoktatásban résztvevő levelező hallgatók is kötelesek beszédművelést tanulni. A beszédművelés oktatása a nappali tagozaton is sok bizonytalansággal, tisztázatlansággal, ellentmondással volt terhes, a levelező tagozaton minden megszorozódott.

A Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont (FPK) által szervezett és irányított távoktatás – módszertani kísérlet a maga egészében is egyedülálló, de a mi tárgyunk, a beszédművelés szempontjából különösen az. Fel kellett oldanunk ugyanis azt az ellentmondást, amely a beszédművelés tárgy fő anyaga, az *elhangzó beszéd* és a készséggé formálását segítő oktató írásbeli javaslatai, tanácsai, utasításai között fennáll. Az elhangzó beszéd füllel felfogható, hallható jelenség, következésképpen a helyes megvalósítására vonatkozó példák, pedagógiai eljárásoknak is hallhatóknak, auditív jellegűeknek kellene lenniük.

Deme László A rádióbemondó beszéde című kiadványban igen találóan jegyezte meg, hogy visszás, sőt ellentmondásos, ha írásban magyarázunk olyan megfigyeléseket, amelyek az elhangzó beszédnek legjellegzetesebben a hangzó, tehát valójában leírhatatlan sajátosságaira: erejére, magasságára, gyorsaságára, színére stb. vonatkoznak. Az írásos útmutatóból, amelyet más nyelvészeti tárgyak távoktatásához készítettünk segédeszközként, éppen az hiányzott, ami vizsgálati anyag és példatár egyszerre: maga a hangzás.

Ezt kívántuk biztosítani az Útmutatóhoz mellékelt *magnetofon-tanszalaggal*, amelyre a tankönyv 137 gyakorlatából, feladatából 29-et vettünk fel. A válogatásban arra törekedtünk, hogy a beszédművelés részterületeit típusosan képviseljük; a megoldandó részfeladatok, beszédművelési alapfogalmak magyarázatául szolgáljanak, de egyben követendő példák is lehessenek.

A tanszalag elkészítését a következő közmondással jellemezhetném: Szegény ember vízzel főz. Az FPK ugyanis előadóművészek tiszteletdíját nem vállalta. Ezt a munkát végül is két magyar szakos bölcsészhallgató látta el. Egy nő és egy férfi. Fontosnak tartottuk a hang nemek szerinti megosztását, s az arányok eltolását a női hang irányába, mivel nemcsak a nappali, hanem a levelező tagozatú hallgatók többsége is nő. Mindkettejük közreműködésében az mindenestre megnyugtató volt, hogy már középiskolás korukban Győrött Kazinczy-érmet kaptak, s később a pedagógusjelöltek szép beszéd versenyén is előkelő helyezést értek el. Ámde saját bevallásuk szerint az idő rövidsége miatt nem tudtak úgy felkészülni a felvételre, ahogyan lelkiismeretük szerint szerettek volna. A térbeli távolság miatt (Pécs–Budapest) az előzetes „rendezői megbeszélésekre” se kerülhetett sor. A felvétel készítésének a műszaki körülményei se voltak optimálisak. A Rigó utcai idegennyelvi labort meghatározott időre bocsátották rendelkezésünkre. A „bakik” többszöri türelmes javítgatásától ezért el kellett tekintenünk. Terjedelme időben kereken 50 perc, az egyes gyakorlatok, feladatok közé iktatott igen rövid szünetekkel együtt.

A tanszalag előállításának tapasztalataiból azt a tanulságot már régen levontuk, hogy ilyenén lehet ugyan, de így nem szabad takarékoskodni. Az ilyen taneszköz elkészítése – úgy véljük – megérdemel annyi műgondot műszaki–technikai és szakmai–művészi szempontból egyaránt, mint egy táncdallemez gyártásáé.

A távoktatásban résztvevő hallgatók úgy jutottak hozzá a tanszalaghoz, hogy egy üres magnószalagot beküldtek a Távoktatás módszertani kabinetnek, ahol átmásolták, átjátszották kinek-kinek a saját szalagjára. Az első kísérleti évben ezt is mindenki maga végezhette otthon a kölcsönkapott tanszalagról.

Ehhez szorosan kapcsolódott a további tennivalók sorsa. Mindenkinél be kellett szereznie még egy magnószalagot. Ezt *gyakorlószalagnak* neveztük el.

Az írásos Útmutatóban V-vel jelöltük azokat a gyakorlatokat, feladatokat, amelyeknek az elvégzését, megoldását éppen a gyakorlőszalagra való felvétellel, az azon való megörökítéssel igazolhatnak. Számuk 41. A gyakorlőszalagok időterjedelme 70–90 perc. Az eltérések főként az egyéni beszédgyorsaság különbözőségéből, illetőleg a gyakorlatok közötti szünetek eltérő voltából adódnak.

A gyakorlőszalagra kerülő feladatoknak két típusuk van. Az egyik típus az, amelyet a tanszalagon is meglevő minta, példa utánzása, követése jelent, illetőleg ugyanannak a feladatnak más, eltérő nyelvi anyagon való elvégzése. A 41-ből 19 az ilyen gyakorlat.

A másik típusba pedig a gyakorlással megszerzett készségek birtokában megoldandó vagy megoldható feladatok tartoznak. Számuk 22. A gyakorlőszalag tehát nagyjából fele-fele arányban tartalmazza a két feladattípust.

A magnőszalagokkal végzendő munkához az írásos Útmutatóban ilyen bevezető megjegyzéseket fűztünk:

1. A program szerint egy teljes félév áll rendelkezésére a beszédműveléssel való foglalkozáshoz. A nappali tagozaton ez – heti 2 órával számolva – 30 gyakorlati órát jelent. Ennyi idő alatt csak kevesen képesek úgy feldolgozni a gyakorlatokat, hogy az eredmény a beszédképesség kívánt gyarapodása legyen. Ezért a főbb gyakorlat-típusokra a közvetlenül ezekre szánt órákon kívül is vissza kell térnie. Erre figyelmezteti ez a több helyütt olvasható megjegyzés: „Naponta ötször két percig.”

2. Minden gyakorlatnak a félév elejére vagy sokkal inkább a végére való zsúfolása kétséssé teszi az eredményt.

3. Annak is ajánlatos a gyakorlatokat elvégeznie, sorra vennie, aki hibátlannak véli saját beszédét. Ilyen különben is csak elméletben van, a gyakorlatban aligha találunk rá példát. Tapasztalati igazság, hogy a szép beszédet még szebbé lehet tenni állandó gyakorlással.

4. A gyakorlatok előírás szerinti lelkiismeretes elvégzése önmagában nem szavatol fejlett beszédképességet, csupán a szilárd technikai alapot biztosítja. Ezért mindenkinek meg kell találnia azt az anyagot, amellyel ezt az alapot még biztonságosabbá teszi, amellyel a gyakorlás személyre szabottá, az egyéniséghez illővé válik.

5. Súlyos hiba volna szem elől téveszteni azt az igazságot, hogy a beszédhez szükséges pszichofiziológiai adottságok személy szerint eltérőek. A készségeket tehát a pszichofiziológiai tényezők által meghatározott kereten belül lehet művelni.

A technikai kivitelre vonatkozólag azt kértük, hogy a gyakorlőszalagot mindenki lássa el fejléccel. A felvételek megkezdése előtt a hallgató a saját hangjával a következő adatokat rögzítse: 1. név, 2. évfolyam, 3. szakcsoport, 4. működési hely, 5. konzultációs központ, 6. a magnetofon típusa, amelyen a felvétel készült, 7. sebecség.

Záró megjegyzés: Fontos követelmény a gyakorlőszalag visszahallgathatósága, a technikailag értékelhető hangminőség. Ezért, ha valamelyik gyakorlat felvételével – noha véglegesnek szánta – nincs megelégedve, törölje le, és készítse el még egyszer.

A kísérletben 3 évfolyam magyar szakos levelező hallgatói vettek részt. 1975–76-ban 102, 1976–77-ben 88, 1977–78-ban 92; pontosabban ennyien küldték be gyakorlőszalagjukat.

E beszámolóm korlátozott terjedelme nem teszi lehetővé a csaknem 300 gyakorlőszalag kínálta direkt és indirekt információk rendszerezését. Erre majd a távoktatás-módszertani kísérlet befejezése után kerül sor.

Önteltség és önelégültség nélkül mondhatjuk, hogy a beszédművelés tananyaga egy részének ez a szerény kivitelezési hangosítása a távoktatás forradalmasítását jelentette. Nem értük be a gyakorlőszalag nyújtotta indirekt információkkal, hanem

az utolsó gyakorlatok egyikeként a beszédművelés oktatásában alkalmazott módszereinkről, eszközeinkről kértük hallgatóink véleményét, kritikai megjegyzéseit, javaslatait. Ennek a visszajelzésnek elsősorban mi éreztük szükségét.

A fentebb ismertetett eljárást hallgatóink többsége nagy tetszéssel, megelégedéssel, sőt hálával fogadta. Volt, aki röviden csak ennyit mondott: „Nagyon tetszett. Ez úton köszönöm meg.” – Egy másik vélemény szerint: „Tanulságos, élvezetes. Sok mindennel gazdagodtam a gyakorlás során.” – Ismét más: „Nagyon érdekesnek találtam. Sokat megtanultam belőle, amit eddig nem tudtam.” – Egy hallgató így nyilatkozott: „Nagyon hasznos. A levelező hallgatók hátrányos helyzetét részben felszámolja.” – És végezetül: „A leksikerültebb, a legjobb anyagnak tartom.”

A kísérlet szervezőjét, tartalmi és módszertani irányítóját nyilván az a gondolat foglalkoztatja, hogy lehetne a beszédművelést még eredményesebben tanítani a távoktatásban.

Néhány javaslatot már meg is fogalmaztunk:

1. A tanszalagot minden eszközzel valóban *tan-ná* kellene tennünk. Ennek első feltétele, hogy a tanszalag elkészítésében előadóművészek vegyenek részt.

2. Az eddiginél több helyet kell biztosítani a tanszalagon a tanári instrukcióknak, a beszédpedagógiai vonatkozásoknak. Ezzel csökkenthető a távoktatásban a távolság tanár és hallgató között.

3. Sokkal nagyobb figyelmet kell fordítanunk a hallgatók munkájának technikai vonatkozásaira. Abból a feltevésből indultunk ki ugyanis, hogy a kívánt feladatok teljesítése, elvégzése csupán magnószalag kérdése.

Tévedtünk. Nincs minden hallgatónak magnetofonkészüléke, sőt „hivatalból” se juthat hozzá mindenki. Ha hozzájut, akkor a helyes üzemeltetés okoz gondot. A technikai felkészületlenség, tájékoztatatlanság több hallgatót is gátol a feladatok megoldásában. Itt csak zárójelben utalnék a közművelődési intézmények olyan stúdióira, amelyekben a magnetofonkészülékek nincsenek kellőképpen kihasználva.

4. Ha már a távoktatásban a beszédművelés szolgálatába állítható modern elektronikus eszközökről beszélünk, akkor említsük meg a képmagnót és a filmet is. Az előbbi az elhangzó beszéd nem hallható, de mégis fontos, látható kísérőit szemléltehetné, mutathatná be, a film pedig a beszédcselekvést a maga összetettségében. Tudomásom szerint az Országos Oktatástechnikai Központban elkészült a beszédet kísérő mozgások videomagnószalagja.

5. Megszívlelendő továbbá a hallgatóknak az az igénye, hogy a munkát irányító, a feladatokat ellenőrző és értékelő tanárral 'félévenként egyszer-kétszer találkozzanak. Előfordulhat ugyanis, hogy bármilyen gonddal készítjük is elő a gyakorlatokat, egyiket-másikat nem helyesen fogja fel néhány hallgató, s mire a korrekcióra sor kerül, akkorra esetleg helytelen eljárások, mechanizmusok rögzülnek bennük.

A tapasztalatokból okulva menet közben sokat javítunk, finomítunk módszereinken, s így eljuthatunk azokhoz, amelyekkel még hatásosabban szolgálhatjuk a beszédművelés nagyon időszerű ügyét.